

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **Даце Ейкена** на тема:

**„Личностни качества и продължителност на кариерата при
елитни спортисти в Латвия“**

за получаване на образователната и научната степен „доктор“

научен ръководител: Проф. дн Татяна Янчева

рецензент: Проф. д-р Галина Домусчиева-Роглева

Представеният дисертационен труд е насочен към проучване на един значим за спортната психология проблем, обект на специално внимание в последните десетилетия – спортната кариера и преходите в нея, двойната кариера на спортистите в елитния спорт, факторите, които се отразяват на нейното развитие. Холистичната перспектива понастоящем е доминираща в концепцията за преходите, които се наблюдават както в спортната кариера, така и в други области от живота на спортистите.

В дисертацията на Даце Ейкена се изследват отражението на личностните качества и умения върху спортните постижения при състезатели на различна възраст и в различни етапи от спортната кариера, както и върху нейната продължителност. Факторите, движещи професионалната реализация и развитие са личностните черти, психичните умения, психическата ефективност, психическата издръжливост в спорта, Аз-ефективността, които често са решаващи за постиженията в областта на спорта. Проучването им в представения дисертационен труд е актуално и значимо и има научно-приложен характер.

Разработката е с обем 202 страници, от които 37 страници използвана литература и 5 приложения.

В структурно отношение трудът е построен съобразно изискванията като включва увод, три глави и библиография. Цитирани са 306 източника, от които 36 на кирилица, 270 на латиница.

Първата глава (7 – 77 стр.) съдържа теоретичната постановка на проблема. Литературният обзор разглежда изследователските подходи към дефинирането и систематизирането на кариерата и кариерното развитие в спорта. Представени са три психологически модела на спортната кариера: синтетичен, аналитичен и структурен; особености на спортната кариера, в зависимост от вида спорт, видовете кариера и преходите, проучването на етапите, като се посочват най-често използваните инструменти за изследване на спортната кариера, наличието на система за психологическа подкрепа на спортната кариера, както и насоки за планиране на интервенции при преход в кариерата.

Вторият параграф на първа глава е насочен към проблема за личността в психологията и ролята на личността в спорта. Подробно се анализират три значими теории за личността – теория за чертите, за социалното учене и теорията за взаимодействието.

Акцентът е поставен върху двата основни подхода за изследване на личностните качества: изследвания на личността и спорта (подход на общите черти) и изследвания на личността в спорта (контекстуален подход към чертите).

Разглеждат се личностните характеристики на елитни спортисти и се обобщават резултатите от съвременните изследвания в тази област. Специално внимание е отделено на психичните умения като поставяне на цели, въображение, вътрешен диалог, емоционален контрол, релаксация, автоматизъм, активиране и контрол на вниманието, които помагат на спортистите да подобрят представянето и да постигнат удовлетвореност от заниманията със спорт.

Посочва се, че изграждането на психични умения е в тясна връзка с психическата издръжливост и осъзнатостта, които са важни за постигане на оптимални спортни постижения.

Следващият параграф включва модела на самоуправление на кариерата и Аз-ефективността, които играят ключова роля в саморегулирането на мотивацията. Моделът предлага предсказуеми механизми, които подпомагат ориентацията в кариерата.

В последния параграф на първата част са представени методите за изследване на личността, психичните умения, психическата издръжливост и Аз-ефективност, адаптирани в Латвия, както и алтернативна версия на въпросника за психологическа ефективност в спорта и за психическата издръжливост в спорта, скала за общата ефективност.

Втората глава (76 - 85 стр.) съдържа работните хипотези, целта, задачите, обекта, предмета, методиката и организацията на изследването. На базата на задълбочения литературен анализ и наблюденията от практиката е издигната основната хипотеза, че съществуват определени различия в личностните профили на латвийските спортисти, в зависимост от етапите и типа на спортната кариера, нивото на квалификация и пола. Обособени са и две частни хипотези, свързани с връзката на времето за постигане на успеха в спортната кариера и определени личностни характеристики и психични умения.

Целта на изследването е добре дефинирана. Четирите задачи подкрепят реализирането на поставената цел.

Обект на изследване са 109 елитни спортисти от 19 различни видове спорт, разделени според различните етапи на спортната кариера, възраст, спортни постижения, спорт.

Методическият инструментариум, подходящо подбран за постигане на целта и задачите, включва 5 въпросника, адаптирани за латвийски условия:

1. Латвийски въпросник за изследване на личността (Latvian personality survey (LPA-v3; Perepjolkina et al., 2011);

2. Въпросник за изследване на психическата издръжливост в спорта (Sports Mental Toughness Questionnaire (SMTQ; Sheard et al., 2009), адаптиран за латвийски условия от Астафицев и кол. (Astaficevs et.al., 2020);

3. Алтернативна версия на въпросника за психическа ефективност (Psychological Performance Inventory Alternative version (PPI-A; Golby et al., 2007), адаптиран за латвийски условия от Астафицев и кол. (Astaficevs et.al., 2020.)

4. Скала за обща Аз-ефективност (General Self-Efficacy Scale (GSE; Schwarzer, Jerusalem, 1995), адаптирана за латвийски условия от Астафицев и кол. (Astaficevs et.al., 2020)

5. Въпросник за изследване на психичните умения в спорта (Psychological Skills Inventory for Sports (PSIS-R5), адаптиран за латвийски условия от Фернате (Fernāte, 2008)

Третата глава (стр. 86 – 154) включва статистическия анализ на резултатите от емпиричното изследване. Използваните статистически методи са подходящо подбрани и дават възможност да се изведат различията между отделните променливи и да се установят взаимозависимостите между тях. Последователно са представени резултатите от вариационния и сравнителен анализ на личностните качества, психичните умения, психическата ефективност, психическата издръжливост в спорта, Аз-ефективността. Много от резултатите са съпоставени с получените резултати в оригиналните изследвания със съответните методики.

Резултатите от корелационния анализ на данните разкриват значими корелации между личностните качества и изследваните променливи.

Статистическият анализ е допълнен с регресионен анализ, който очертава интересни тенденции за влиянието на изследваните личностни

фактори върху психичните умения, психичната ефективност, психическата издръжливост и Аз-ефективност в групата на изследваните елитни спортисти. Личностният фактор невротизъм влияе негативно върху психичните умения - самоувереност, контрола, като параметър на психическата издръжливост и Аз-ефективността. Личностната характеристика екстравертност влияе върху визуализацията като компонент на психологическата ефективност и екипността. Отвореността към опита влияе положително на Аз-ефективността и отрицателно на самоувереността.

Личностният фактор доброжелателност оказва положително влияние върху контрола и екипността, както и отрицателно върху решителността и Аз-ефективността.

В последната част на трета глава на основата на получените резултати са изведени водещите личностни характеристики и психични умения при състезатели с различен тип спортна кариера.

Получените резултати относно личностните характеристики в отделните групи изследвани лица са ценни за практиката. Установява се, че при елитните спортисти са налице по-високи резултати по фактора добросъвестност, включващ качества като всеотдайност, самодисциплина и точност и ниски нива на невротизъм. Обобщени са различията при спортистите с „бърза кариера“, с „постепенна кариера“, с „плоска кариера“ и при спортистите в зависимост от етапите на спортната кариера според възрастта – в началото на кариерата, в етапа „кариерно развитие и майсторство“ и спортистите с дълга кариера.

Посочени са и ограниченията на изследването – малък брой елитни спортисти, пропорционално на малкия брой жители на Латвия.

Дисертационният труд е добре онагледен с 54 таблици и 33 фигури.

На базата на получените резултати от изследването са формулирани 6 извода и 3 препоръки.

Приложена е Служебна бележка за проверка на научния труд за антиплагиатство и не са установени недопустими граници на плагиатство.

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд и в него са представени, анализирани и интерпретирани най-значимите проблеми и резултати. Към него е включен списък на три публикации по изследваната проблематика.

Съществените приноси на дисертационния труд имат научен и приложно-практически характер. Те са свързани с провеждането на изчерпателно изследване чрез добре подбрани методики на личностните характеристики, психичните умения, психическата ефективност, психическата издръжливост в спорта, Аз-ефективността при значителен брой състезатели от различни спортни дисциплини в Латвия.

Очертани са личностните профили на спортистите, в зависимост от хода на спортна кариера. Спортистите, които са имали „бърза кариера“, се характеризират с висока доброжелателност, по-високо развити психични умения за концентрация, самоувереност, ментална подготовка, средно ниво на обща Аз-ефективност.

Спортистите, с „постепенна кариера“ се характеризират с екстравертност и отвореност към опита, изразено умение за контрол на тревожността. по-висока психическа издръжливост, най-висока обща Аз-ефективност сред всички кариерни групи, висока добросъвестност и нисък невротизъм.

Състезателите с т. нар. „плоска кариера“ са с по-изразен невротизъм, мотивация, екипност, с най-ниски резултати за психическата издръжливост в спорта и обща Аз-ефективност.

Настоящото изследване дава цялостна систематизирана представа за личностните характеристики на спортистите в зависимост от етапа на спортната кариера, за разликите в психологическия профил, уменията и психическата подготовка на елитните спортисти. Получените резултати

очертават необходимостта от различни модели на психическа подготовка и подкрепа на отделните етапи от спортната кариера.

Заклучение: В представения труд Даце Ейкена показва добро познаване и ориентиране в литературата, посветена на теоретичните аспекти на проблема. Проличава умението да борави с данни, да ги систематизира и анализира. Дисертационният труд на тема: „Личностни качества и продължителност на кариерата при елитни спортисти в Латвия“ разглежда актуални проблеми от спортно-педагогическата дейност, разработен е на добро теоретично и емпирично равнище и съответства на изискванията за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“, регламентирани в Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и на Наредбата за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“ в НСА „Васил Левски“. Получените резултати имат приносен характер, като наред с това трудът има значителна практическа стойност.

Като имам предвид посоченото, предлагам на уважаваното научно жури да присъди образователната и научна степен „Доктор“ в професионално направление 7.6. „Спорт“, докторска програма „Спортна психология“ на Даце Ейкена.

10.11.2024 г.

Рецензент:

(проф. д-р Галина Домусчиева-Роглева)

REVIEW

of Dace Eikena's dissertation on topic:
"Personal qualities and career longevity of elite Latvian athletes"
for obtaining the educational and scientific degree "PhD"
in the doctoral program "Sports Psychology"
in the professional field 7.6. "Sport"

Scientific supervisor: Prof. Ph.D. Tatiana Iancheva

reviewer: Prof. Galina Domuschieva-Rogleva

The dissertation aims to research a significant problem for sports psychology, the object of special attention in recent decades - the sports career and transitions in it, the dual career of athletes in elite sports, and the factors that affect its development. A holistic perspective is currently dominant in the concept of transitions that occur both in sports careers and in other areas of athletes' lives.

Dace Eikena's dissertation examines the impact of personal qualities and skills on sports achievements in athletes of different ages and at different stages of their sports career and duration. The factors driving professional realization and development are personality traits, mental skills, mental efficiency, mental endurance in sports, and self-efficacy, which are often decisive for achievements in the field of sports. Their study in the presented dissertation work is contemporary, significant, and scientifically applied.

The development has a volume of 202 pages, 37 of which are literature and 5 appendices.

Structurally, the work is built according to the requirements, including an introduction, three chapters, and a bibliography. 306 sources are cited, of which 36 are in Cyrillic, and 270 are in Latin.

The first chapter (7-77 pages) contains the theoretical formulation of the problem. The literature review examines research approaches to defining and systematizing careers and career development in sports. Three psychological models of the sports career are presented: synthetic, analytical, and structural; features of the sports career, depending on the type of sport, career types, and transitions; the study of the stages, indicating the most frequently used tools for the study of the sports career, the presence of a system of psychological support of the sports career, as well as guidelines for planning career transition interventions.

The second paragraph of the first chapter focuses on the problem of personality in psychology and the role of personality in sports. Three essential theories of personality are analyzed in detail - trait theory, social learning theory, and interaction theory.

Emphasis is placed on the two main approaches to studying personality traits: personality and sport studies (trait approach) and personality studies in sport (contextual trait approach).

The personality characteristics of elite athletes are examined, and modern research results in this area are summarized. Special attention is paid to mental skills such as goal setting, imagination, self-talk, emotional control, relaxation, automaticity, activation, and attentional control, which help athletes improve performance and achieve satisfaction from sports activities.

It suggests that building mental skills is closely related to mental toughness and awareness, essential for optimal athletic performance.

The following paragraph includes the career self-management model and self-efficacy, which play a crucial role in the self-regulation of motivation. The model suggests predictive mechanisms that support career orientation.

In the last paragraph of the first part, the methods of studying personality, mental skills, mental toughness, and self-efficacy, adapted in Latvia, as well as an

alternative version of the questionnaire for psychological effectiveness in sports and for mental endurance in sports, a scale for general effectiveness are presented.

The second chapter (76 - 85 pages) contains the working hypotheses, the goal, the tasks, the object, the subject, the methodology, and the organization of the research. On the basis of the in-depth literary analysis and observations from practice, the central hypothesis was raised that there are specific differences in the personality profiles of Latvian athletes, depending on the stages and type of sports career, qualification level, and gender. Two hypotheses related to the relationship between the time to achieve success in a sports career and specific personal characteristics and mental skills are also identified.

The goal of the study is well-defined. The four tasks support the realization of the set goal.

The object of research is 109 elite athletes from 19 different sports, divided according to the different stages of the sports career, age, sports achievements, and sport.

The methodological toolkit, appropriately selected to achieve the goal and tasks, includes 5 questionnaires adapted for Latvian conditions:

1. Latvian personality survey (LPA-v3; Perepjolkina et al., 2011) ;
2. Sports Mental Toughness Questionnaire (SMTQ; Sheard et al., 2009), adapted for Latvian conditions by Astaficevs et al. (Astaficevs et al., 2020);
3. Psychological Performance Inventory Alternative version (PPI-A; Golby et al., 2007), adapted for Latvian conditions by Astaficevs et al. (Astaficevs et al., 2020)
4. General Self-Efficacy Scale (GSE; Schwarzer, Jerusalem, 1995), adapted for Latvian conditions by Astaficevs et al. (Astaficevs et.al., 2020)
5. Psychological Skills Inventory for Sports (PSIS-R5), adapted for Latvian conditions by Fernāte (Fernāte, 2008)

The third chapter (pp. 86 – 154) includes the statistical analysis of the results of the empirical study. The statistical methods used are appropriately

selected, making it possible to show the differences between the individual variables and establish their interdependencies. The results of the variation and comparative analysis of personal qualities, mental skills, mental efficiency, mental endurance in sports, and self-efficacy are presented sequentially. Many of the results are compared with the results obtained in the original studies using the relevant methodologies.

The results of the correlation analysis of the data revealed significant correlations between the personality traits and the studied variables.

The statistical analysis is supplemented with a regression analysis, which outlines interesting trends regarding the influence of the studied personal factors on mental skills, mental efficiency, mental endurance, and self-efficacy in the group of elite athletes studied. The personality factor neuroticism negatively affects mental skills - self-confidence and control, as a parameter of mental endurance and self-efficacy. The personality trait extroversion influences visualization as a component of psychological effectiveness and teamwork. Openness to experience positively influences self-efficacy and negatively influences assertiveness.

The personality factor benevolence positively influences control and teamwork and negatively influences decisiveness and self-efficacy.

In the last part of the third chapter, on the basis of the obtained results, the leading personal characteristics and mental skills of athletes with different types of sports careers are outlined.

The results obtained regarding the personal characteristics of the individual groups of examined persons are valuable for the practice. Elite athletes were found to have higher scores on the conscientiousness factor, including qualities such as dedication, self-discipline, punctuality, and low levels of neuroticism. The differences among athletes with a "fast career", with a "gradual career", and with a "flat career" depend on the stages of the sports career according to age - at the

beginning of the career, the stage of "career development and mastery", and a long career.

The limitations of the study are also indicated - a small number of elite athletes, in proportion to the small number of Latvian residents.

The dissertation work is well illustrated with 54 tables and 33 figures.

Based on the research results, 6 conclusions and 3 recommendations were formulated.

A Staff Note is attached to check the scientific work for anti-plagiarism, and no unacceptable limits of plagiarism have been established.

The author's summary of the dissertation correctly reflects the content of the dissertation and presents, analyzes, and interprets the most significant problems and results. It includes a list of three publications on the researched issue.

The essential contributions of the dissertation have a scientific and applied-practical nature. They are related to conducting a comprehensive study through well-chosen methodologies of personality characteristics, mental skills, mental efficiency, mental endurance in sports, and self-efficacy among a significant number of athletes from various sports disciplines in Latvia.

The personal profiles of the athletes are outlined, depending on the course of their sports career. Athletes with a "fast career" were characterized by high benevolence, more highly developed mental skills of concentration, self-confidence, mental preparation, and average general self-efficacy.

Athletes with a "gradual career" are characterized by extroversion and openness to experience, a pronounced ability to control anxiety, higher mental toughness, the highest overall self-efficacy among all career groups, high conscientiousness, and low neuroticism.

The contestants with "flat careers" have more pronounced neuroticism, motivation, and teamwork and the lowest scores for mental toughness in sports and general self-efficacy.

This study provides a comprehensive systematized view of the personal characteristics of athletes depending on the stage of their sports career and the differences in the psychological profile, skills, and mental preparation of elite athletes. The obtained results outline the need for different mental preparation and support models at the individual stages of the sports career.

Conclusion: In the presented work, Dace Eikena shows good knowledge and orientation in the literature devoted to the theoretical aspects of the problem. The ability to handle data, systemize, and analyze it is demonstrated. The dissertation work on the topic: "Personal qualities and career duration of elite athletes in Latvia" examined current problems of sports-pedagogical activity and was developed at a good theoretical and empirical level, corresponding to the requirements for obtaining an educational and scientific degree "Ph.D.", regulated in the Law for the Development of the Academic Staff in the Republic of Bulgaria (ZRARB), and the Regulation on acquiring the educational and scientific degree "Ph.D." at NSA "Vassil Levski". The results that were obtained contribute significantly, and the work has significant practical value.

Bearing in mind the above, I propose to the respected Scientific Jury to award the educational and scientific degree "Ph.D" in professional direction 7.6 "Sport" to Dace Eikena.

11/10/2024

Reviewer:

(Prof. Dr. Galina Domuschieva-Rogleva)